

Conte, Gian Biagio: DĚJINY ŘÍMSKÉ LITERATURY. Z italského originálu přeložil kolektiv pod vedením Dagmar Bartoňkové. Praha : KLP, 2003. 792 s.

Nielen českí, ale aj slovenskí absolventi klasickej filológie majú napospol vo vďačnej pamäti *Stručné dějiny řecké literatury* a *Stručné dějiny římské literatury*, ktoré zostavil a v r. 1936, resp. 1938 vydal brniansky profesor Ferdinand Stiebitz, výborný znalec oboch literatúr, širšej verejnosti známy ako vynikajúci prekladateľ z gréčtiny a latinčiny. Pôvodne síce malo ísť iba o učebnice pre študentov gymnázií, ale tragický vojnový požiar i neblahé osudy latinčiny v reformách komunistického školstva viedli k tomu, že na ich služby boli odkázaní aj univerzitní poslucháči, keďže českej vede o antickej kultúre napokon chýbali sily na to, aby realizovala ctižiadostivý plán zostaviť vlastné akademické dejiny antických literatúr. Dlho ich síce suplovali reedície uvedených Stiebitzových kníh a sčasti aj dvojväzkový preklad dejín antickej literatúry od sovietskeho autora I. M. Tronského z r. 1955 a 1956, ktoré však nemohli zaceliť uvedenú lakúnu aj preto, lebo ich cieľom nebolo spracovať látku v plnom rozsahu, ale zachytiť program univerziténeho kurzu.

Desaťročia pocitovanej akútnej potrebe obsiahlejšej a hlavne modernejšej literárno-historickej príručky vyšli filológovia v ústrety prekladom prác talianskych bádateľov. Tak sa v prostredí Inštitútu klasických štúdií Masarykovej univerzity v Brne vďaka iniciatíve vedúcej tohto pracoviska doc. D. Bartoňkovej podarilo pripraviť najprv väzok *Dějiny řecké literatury* od profesora Univerzity v Bari Lucia Canforu (Praha : KLP, 2001. 896 s.), na ktorý teraz nadviazali *Dějiny římské literatury* od profesora Univerzity v Pise Giana Biagia Conteho.

Látka sa člení na päť rozsiahlejších častí, ktoré sa označujú výlučne chronologicky – *Skorá a středná republika* (s. 25 – 135), *Neskorá republika*, r. 74 – 44 pred n. l. (s. 139 – 237), *Augustovo obdobie*, r. 43 pred n. l. – 17

n. l. (s. 241 – 360), *Včasné cisárstvo*, r. 18 – 192 (s. 363 – 523), *Neskoré cisárstvo*, od r. 193 do r. 476, resp. do 7. stor. (s. 527 – 638). Ako vedecky neúnosná sa totiž ukázala tradičná schéma členenia na obdobia archaické, zlaté, strieborné a železné úpadkové, ktorej sa ešte pridržal aj F. Stiebitz, pretože v sebe obsahuje apriórne hodnotenie, navyše poplatné problematickému, mytologicky podfarbenému videniu dejín ako procesu s kontinuálnou degradáciou hodnôt. Apriórne nepristupuje autor ani k členeniu výkladu v nižších štruktúrach, ale ak sa to javí účelné, prekročí vytyčené časové medzírky epochy – v tomto duchu kapitola o rímskej filológii (s. 504 – 513) pokrýva rozpätie od 2. stor. pred n. l. do 3. storočia našej éry.

Vo vlastnom výklade autor vhodne kombinuje kapitoly zhrnujúce pohľad na vývin určitého žánru (napr. rečníctvo a dejepisectvo archaického obdobia, básnické žánre juliovsko-klaudijského obdobia, epika flaviovskej epochy) s kapitolami, ktoré charakterizujú určitú fázu rímskych kultúrnych dejín (napr. politika a kultúra v období medzi Gracchovcami a Sullovou reštauráciou, caesarovské obdobie), a s kapitolami, ktoré sa sústreďujú na hlavné osobnosti rímskej literatúry. Kapitoly a podkapitoly o významnejších autoroch majú ustálenú štruktúru: bio-bibliografický medailón, prezentácia diel s použitím autentických pasáží z textu v pôvodine a v českom preklade a so stručným estetickým rozborom (pozri napr. expozé o Catullovi, s. 151 nn.), ďalšie osudy diela a jeho ohlasy v neskoršej spisbe. Rozsah a hĺbka výkladu odráža nielen objektívny zástoj danej postavy v celkovom literárnom vývine, ale do istej miery – treba priznať, že celkom legitímne – Conteho subjektívne preferencie. Zvlášť plasticky to možno pozorovať napr. v porovnaní s uznávanou dvojväzkovou príručkou *Geschichte der römischen Literatur* od Michaela von Albrechta (Mníchov, 1994). Ak aj u Conteho na výslni pochopiteľne stoja tradiční dominantní autori ako Cicero (30 strán expozé!), Vergilius, Horatius, Ovidius či Tacitus, potom signifikantne veľkej pozornosti a vysoko pozitívnemu hod-

noteniu sa teší taký Apuleius a vzhľadom na rozsah zachovaného diela aj Petronius, kým naproti tomu Livius nápadne zaostáva za Tacitom a Sallustiom.

Zámer podať podľa možnosti úplný, vyvážený a objektívny obraz rímskej literatúry sa v Conteho príručke odráža v pozornosti, akú autor venuje textom, ktoré sa nám zachovali iba fragmentárne a v nepriamom podaní. Týka sa to väčšiny spisby z predcaesarovského obdobia. Ide o tvorcov, ktorí sa tešili v antickom Ríme úcte a uznaniu (napr. Ennius, Lucilius), preto Conte venuje toľko úsilia rekonštrukcii týchto stratených diel. Okrem toho však programovo zameriava pozornosť na umelecké hodnoty tvorby, ktorá sa síce zachovala, no zaznávala sa, keďže nebola zaradená do klasicistického kánonu školskej lektúry, a tak niesla spravidla označenie „úpadková“; preto výklad venovaný Ausoniovi, Claudiovi Claudianovi, Martianovi Capellovi či Izidorovi zo Sevilly vyznieva ako ich rehabilitácia. V nových poznatkoch sa sčasti odrážajú aj výsledky systematickej práce s palimpsestovými kódexmi; tá sa v súčinnosti s technickými pokrokmi v oblasti elektroniky a optiky čulo rozbieha v medzinárodnom meradle najmä od konca deväťdesiatych rokov 20. storočia (pozri s. 623).

Úsilie o vyvážený obraz ilustruje pozornosť venovaná záverečnej fáze dejín rímskej literatúry a v jej rámci literárnej tvorbe kresťanov. Conte celkom jednoznačne ukazuje, že vstup kresťanov do nej neznamenal nijakú kultúrnu ruptúru, nijaký skok do stredoveku, ale že ich diela zodpovedali súvekým literárno-estetickým súradniciam a plne sa zaradovali do toho istého kultúrneho kontextu, z ktorého vyrastali diela pohanských autorov, teda že nie dôvodu napr. inak merať výkon Ammiana Marcellina a inak sv. Augustína. Ak ostaneme pri ňom, naozaj výrečná je Conteho charakteristika: „Augustinus je najbohatším a nejoriginálnejším z latinských mysliteľů a zároveň je nejelegantnejším literárnym tvůrcem, který dokáže svým hlubokým výtvorům propůjčit na jedné straně obdivuhodnou jasnost, na straně druhé emotivní působivost“ (s. 607).

Conte v rímskej literárnej histórii odmieta zjednodušené usúvzťažňovanie stavu ekonomického a politického života so stavom „kultúrnej nadstavby“ (s. 625: „skutečnost (...) je po kulturní stránce mnohem »zhavější«, než za jakou je v těchto posledních letech římského státu obvykle považována.“). Nesympatizuje ani so škatul'kovaním, ktorému hrozí vyústenie do vyhranene diskontinuitného vnímania literárnych dejín. Ukazuje to aj záverečná kapitola diela s výrečným nadpisom „Úsvit středověku“ (s. 626 – 638). Etapu, ktorá sa líši svojím priebehom podľa území Rímskej ríše potom, čo ako štát odišla z javiska politických dejín, teda neoznačuje ako „súmrak antiky“, ale predstavuje ju ako fundament zrodu nových literatúr (stredovekej latinskej a národných), ako vyňhu syntézy medzi pohanstvom a kresťanstvom, medzi rímskym a germánskym svetom, pričom vtedajšie nasadenie tvorivých síl intelektuálov podľa neho „snad nemá obdoby v žánrném jiném období lidských dějin“ (s. 638). Nemilosrdne sa tu teda rúca koncepcia renesančných humanistov s ich obdivom voči antike a podceňovaním stredoveku ako temného intermezza.

Sám preklad Conteho knihy, na ktorom sa zúčastnil šesťčlenný kolektív brnianskych filológov, je štylisticky jednoliaty a z každej stránky znesie najprísnejšie kritériá. V texte zachytíme iba veľmi málo jazykových chýb (s. 163 *propreptikos logos*, správne *protreptikos*; s. 264 *molia*, správne *mollia*; s. 321 *Medicamina faciei feminae*, správne *femineae*). Medzi takéto omyly patrí zrejme údaj, že cirkevný učiteľ sv. Ambróz skladal svoje hymny v katalektických jambických dimetroch (s. 600), hoci zjavne ide o verše akatalektické.

Čitateľ, ktorému je latinčina blízka, sa musí zmieriť s tým, že *korpus* v češtine (i v slovenčine) je maskulínnum, ergo spojenie *tibullovský korpus* (s. 307 ai.) je gramaticky korektné. Medzi Skylloy a Charybdou sa pohybovali prekladatelia pri vlastných menách. Z dôvodov, ktoré sa dajú pochopiť, nakoniec uprednostnili pri názvoch lokalít anachronické znenie *Bologna* (s. 132), *Arezzo* (250), *Poitiers* (588), *Turin*

(s. 621), *Périgueux* (s. 625), *Arles* (s. 629), vrátane všeobecne menej známej *Venosa* (s. 278). Zato opačné smerovanie registrujeme pri menách osôb. Tie sa dôsledne držia latinskej podoby, hoci existuje aj zaužívaná naturalizovaná podoba, čo sa týka zvlášť cirkevne kanonizovaných kresťanských autorov. V tomto smere bol na milosť vzatý vlastne iba sv. Hieronym; popri oficiálnom *Sophronius Eusebius Hieronymus* sa v zátvorke uvádza aj sv. *Jeronym* (s. 601), hoci analogické riešenie sa žiadalo prínajmenej pri Ambrosiovi (s. 598). Naproti tomu v českom rúchu figurujú v texte Benedikt z Nursie a obaja Gregorovia – Veľký i Tourský; v indexe sa objavuje podoba *Řehoř* v zátvorke za latinským Gregorius. Aké paradoxy však môžu vzniknúť z rigidného dodržiavania pravidiel, názorne ukazuje súbeh foriem: cisár sa volá *Constantinus*, ale ním založené mesto *Kónstantínopolis* (s. 671).

Hodnotu knihy zvyšujú viaceré prílohy. *Chronologický prehľad* (s. 640 – 681) súbežne predstavuje udalosti politických a kultúrnych dejín (rímskych, príp. aj gréckych) od r. 814 pred n. l. do korunovácie Karola Veľkého v Ríme r. 800 za cisára Svätej rímskej ríše. Potreby študujúcich zohľadňuje *Bibliografie* (s. 682 – 701), ktorá podľa jednotlivých kapitol knihy uvádza edície textov a relevantnú – najmä taliansku – odbornú literatúru.

Nemenej dôležitý je *Výběr překladů římských autorů do češtiny, příp. do slovenštiny* (s. 702 – 732). Ukazuje lichotivý záujem českej odbornej verejnosti o aktivity slovenskej vedy a kultúry na tomto poli, ktoré – žiaľ – majú v posledných rokoch až priveľmi d'aleko k žiadanej dynamike. Zrejme odrazom viaznucej výmeny informácií je to, že doň nezaradili Catulla v Mihálikovom pretlmočení *Nenávidím i lúbim* (1994), môj preklad Augustínovho spisu *O učitelovi* (1995), *Res gestae* cisára Augusta v preklade P. Valachovi-

ča (*Studia historica Nitrensia*, VIII/1999, s. 324 – 329), významný preklad *Justiniánskych Inštitúcií* od P. Blahu (*Corpus Iuris civilis I.*, Trnava, 2000), okrem toho antológie *Amazonky* (1983), *Po stopách Asklépiových* (1994) a *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. I. Územie Slovenska pred príchodom Slovanov* (1998).

Rozsah vplyvu gréckej literatúry naznačuje index *Repertorium řeckých autorů a děl se vztahem k římské literatuře* (s. 733 – 747), ktorý registruje 200 autorov (medzi nimi aj cisára Marca Aurelia) a 11 diel (medzi nimi napr. Septuagintu). Veľmi užitočný je *Stručný glosář: politika – společnost – ideologie* (s. 748 – 757), ktorý vysvetľuje lexikálne zaužívané latinské pojmy – auctoritas, cursus honorum, mos maiorum – ale aj novodobé, ako sú politický boj či súhrn rímskych cností. Didaktickú hodnotu má aj analogický *Stručný glosář termínů rétorických, metrických a literárněkritických* (s. 758 – 766), ktorý vysvetľuje pojmy typu *actio*, *adespoton*, *adónsky verš*, ale nezahŕňa také, ktoré boli krátko vysvetlené v texte výkladu, napr. *protreptikos logos* (s. 163), *rhopalický verš* (s. 583), *leipogramma* (s. 632). Knihu uzatvára premyslene koncipovaný menný register (s. 767 – 790), ktorý zahŕňa historické i fiktívne osoby (autorov, postáv, bohov) a anonymné diela.

Na záver treba s vďakou konštatovať, že týmto prekladom dostávame aj my na Slovensku jazykovo prístupnú, faktograficky presnú a komplexnú príručku o literatúre, ktorá sa pre väčšinu európskych literatúr stala modelovou, pretože sa podobne ako ony formovala nielen z domácich zdrojov, ale neraz oveľa intenzívnejšie v kontakte s vyspelejším partnerom. Preto sa dá právom predpokladať záujem o ňu aj mimo našej obce klasických filológov.

Daniel Škoviera